

De familie Cohen in Renkum

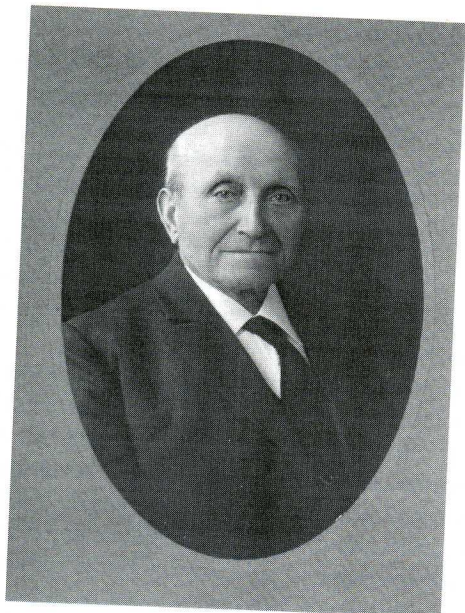
Op de joodse begraafplaats aan de oude Diedenweg in Wageningen liggen zeker vijf leden van de familie Cohen uit Renkum begraven. Op twee graven staat een steen, drie hebben alleen een paaltje met het grafnummer¹. Eerder over deze familie schreef Wes Beekhuizen in 1973 in zijn boek "Groen was mijn dorp". Dankzij het contact dat de auteur in 1995 kreeg met Sonja Berreklouw-Cohen in Amsterdam, een kleindochter van Salomon Cohen en Saartje de Vries uit het dorp, kan zijn verhaal aangevuld en gecorrigeerd worden. Bovendien kwam bij ons bezoek aan haar een aantal foto's te voorschijn².

Het levensverhaal van de Cohens in Renkum begint met David Cohen, geboren ca. 1811, die in 1862 een slagerij in het dorp had. Zes jaar later vertrok hij naar Zetten, waar hij weer met een slagerij begon³. Hij deed de Renkumse zaak over aan zijn schoonzoon Salomon Isaak Sternfeld, geb. 1842 te Brummen en overleden op 1 juli 1932 te Doesburg op 89-jarige leeftijd⁴. Hij was voor de eerste maal gehuwd met Dina (Dientje Cohen), de derde dochter van David. Het verhaal gaat dat David Cohen niet met zijn drie zoons (Jacob, Salomon en Jozeph) overweg kon. Salomon, geboren in Renkum op 27 november 1848, trouwde in 1880 te Voorst met Sara (Saartje) de Vries, geboren te Voorst in 1853. Interessant is het dat haar oudere zus Betje (geb. Voorst 20 augustus 1850) in 1873 in het huwelijk trad met Jozeph Sternfeld, een broer van de eerder genoemde Salomon Isaak⁵! De

familieoverlevering vertelt dat Salomon Cohen ook iets in de veehandel deed en van Voorst met koeien naar de markt in Arnhem liep. Bij Sonja is nog een erg vergeelde foto, waarop je twee achtersten van koeien ziet met een tevreden kijkende Salomon met zijn pet op. In Renkum was hij zuivelhandelaar met een winkel annex huis in de Achterdorpstraat, hoek Kerkstraat. Het pand bestaat nog en herbergt nu een snackbar. Het pand werd in 1910 door Scherrenburg gebouwd. Het huis en de winkel waren overwegend lichtgroen geschilderd. De huiskamer bezat een stookplaats en een bedstee, waarin Sonja sliep wanneer ze bij haar grootouders logeerde. Er was, voor het hele huis één kraan in de keuken. Het toilet bestond uit een ouderwetse plee. Achter het huis was een grote binnenplaats met een beerput. Er stond een flinke schuur, waarin de kazen lagen te rijpen.

Salomon Cohen was een gemoedelijk man die met iedereen goede vrienden was. Met een handwagentje (nog te zien in Beekhuizen's boek op blz. 58) of met een hengselmand bracht hij de bestellingen rond.

Salomon en Saartje hadden vijf kinderen⁶. De oudste was Samuel of Sam, geboren in 1878. Beekhuizen zegt dat hij de jongste was, hetgeen niet correct is. Sam overleed in 1917 aan longontsteking. Hij was nog geen 39 jaar geworden en ongehuwd. Zijn moeder zal zeker veel verdriet van zijn dood gehad hebben. Zij kreeg nog drie dochters: Roosje, Esther en Betje, geboren in respectievelijk 1881, 1884 en 1887.

Salomon Cohen en Saartje de Vries

Het vijfde kind en de jongste zoon was Meijer, geboren in 1888. Hij trouwde in 1920 met Suzanna Gezina Cohen (geen familie) uit Arnhem. Sonja met wie de auteur in 1995 in contact kwam was hun enige kind. Zij zag in 1923 aldaar het levenslicht. Meijer had aanvankelijk in Renkum een manufacturenhandel. Later zette hij de zaak in Arnhem voort. Het ging hem echter niet voor de wind (crisisjaren). In 1937 moest hij zijn huis in de Rijnstraat in Arnhem, vlakbij de gedempte haven, verkopen. Er werd toen een huis gehuurd vlakbij het viaduct bij de KEMA aan de Utrechtseweg.

In 1942 toen Meijer en zijn vrouw zich naar Westerbork moesten begeven, woonden zij tegenover het Gemeentemuseum. Zij kwamen in 1943 om in Auschwitz. Sonja werkte in deze periode als secretaresse bij advocaat Mr. M.J. Wolf, hoofdvertegenwoordiger van de Joodse Raad voor de provincie Gelderland. Zij overleefde de oorlog dankzij onderduikperiode in Eindhoven en Lieshout. Zij leerde haar man tijdens deze onderduiking kennen.

Op 26 december 1933 overleed Salomon, hij was 85 jaar geworden. In 1930 vierde hij nog met Saartje en de kinderen het 50-jarige huwelijksfeest. Er is nog een foto waarop het gouden echtpaar te zien is, omringd door veel bloemen. Zo moest Saartje enkele jaren na dit mooie feest afscheid nemen van Salomon. Een gelukkige omstandigheid voor de moeder was, dat de dochters Esther en Betje nog thuis waren. Betje hielp de klanten in de

winkel. Zij nam tevens de taak van haar vader over, om bestellingen weg te brengen. De fiets met het rieten mandje stond in de winkel. Esther hielp moeder Saartje in het huishouden.

Betje Cohen

Saartje liep heel slecht, omdat zij in het verleden gevallen was, met een gebroken heup als gevolg. Zij was al klein van stuk en had een hoge rug. Esther verdiende bij door koosjer eten te koken voor de joodse kinderen uit Amsterdam, die in het tehuis 'Vakantie Kinder Feest' (VKF) logeerden. Het VKF stond aan de Hartenseweg in Renkum. Nu staat er het restaurant Campman. Ze kookten drie maal in de week in een 'Hans en Grietje' huisje naast het VKF⁷.

Ook kookte ze koosjer in Nunspeet. Er is nog een brief uit 1936 van Esther bewaard, gericht aan opperrabbijn Hirsch te Zwolle, om informatie in te winnen over de joodse

slager Hammelburg bij Nijkerk⁸.

De meidagen van 1940 lieten in Renkum verwoestende sporen achter. De winkel van Cohen ontkwam er ook niet aan. Esther en Betje verhuisden met moeder noodgedwongen naar Arnhem waar Meijer, zoon en broer, immers woonden. Zij vluchtten, terwijl zij de handkar duwden waarop hun moeder zat. Toen Meijer hen aan zag komen, huilde hij. Zijn vrouw nam haar schoonmoeder, die zij niet mocht (waarom is niet bekend), toch liefdevol op, evenals de beide zusters. Saartje Cohen kreeg er longontsteking en overleed op 12 december 1941 in het ziekenhuis in Arnhem. Zij werd in Wageningen begraven⁹.

Na het vertrek van Meijer en zijn vrouw naar Westerbork wisten Esther en Betje niet wat ze moesten doen. Betje was nog enige tijd huishoudster, vermoedelijk bij de familie Sternfeld in de Groen van Prinstererstraat te Arnhem. In de Gelderse hoofdstad kenden ze nauwelijks mensen. Ze moesten wel ergens ondergedoken zijn geweest, maar onbekend is bij wie. Op het onderduikadres werd men bang en vroeg de zusters om weg te gaan; dat deden ze. In de nacht hebben ze bij een paar bekenden aangebeld met de vraag om onderdak¹⁰. Iedereen weigerde. Toen zijn ze naar de Rijn gegaan en hebben zich verdrinken. Later, op 20 april 1943, spoelden hun lichamen bij het Opheusdensedraai aan. Ze hadden zich met een lint aan elkaar vastgebonden. Een hartverscheurend drama. Het dagrapport van de Wageningse politie maakte er melding van. Ook een kennis

Renkum 3/6. 36.

Welderevande Hoogdeerde Heer.
S. J. S. Hirsch
te Zwolle. 60

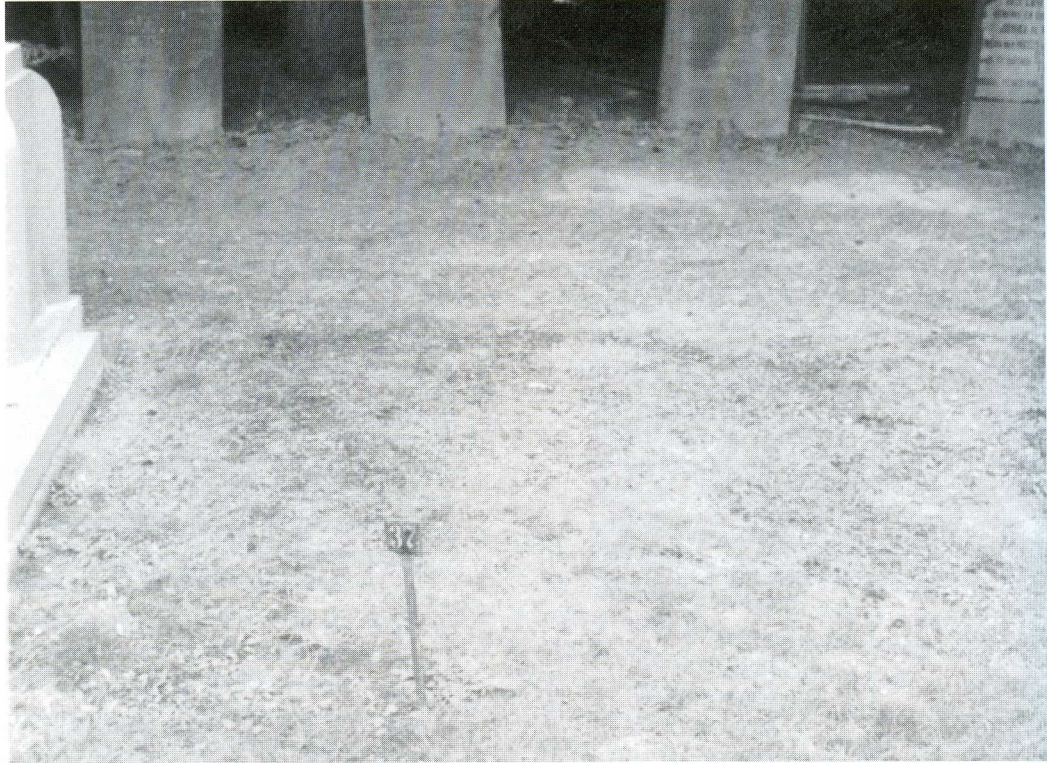
Lievevande Heer!

Dezenmiddagwas ik te Arnhem bij de Eerw. van de
Opperrabbijn welke ik heb mijn spijt met uws troef.
In verman ik van mij te edanburg dat u was in een. Ik
was de voor u volgend en van u gaarne willen verzoeken mij
p.o. te laten te antwoorden. aangezien ik er laat mede heb.
Uw voorbaat mijn verzoeken dank.
Ik heb verzoeken van de foodat kluchen te Renkum van
het Vac. kinderfeest.
U moet ik eenige weken in Nunspeet de kinderen verzoeken.
In dacht ik overleed te nemen van den Heer Hammelburg. Verzoeken
effeherk. Inloggend schoofden ontving ik vanden Heer. Cultuur.
U hebt om verzoeken te zijn. richte ik gaarne verzoeken of u d.
met dat schrijven accoord gaat.
Maandagmorgen moet ik beginnen en moet ik van mij
mijn bestelling opgeven. dat heb ik gaarne p.o. bewelt.
mijn telefoonnr. te Renkum 517.

Alles belafde dank
Graagacht
Esther Cohen. Nijkerk aat 5
Renkum

7A Arnhem, archief synagogaal Resort Gelderland,
inv.na. 37.

Brief van Esther Cohen aan de Opperrabbijn Hirsch te Zwolle

Graven zonder stenen: Betje en Esther Cohen, Renkum (Foto: T.J.H. Dillissen, Wageningen Oktober 2002)

van me, die op de pont stond, heeft hun lichamen 's avonds rond zes uur gezien. De zusjes werden naar de joodse begraafplaats in Wageningen gebracht. Uit de aanwezige

persoonsbewijzen bleek wie ze waren. Hun graven hebben geen stenen, alleen paaltjes met de nummers 36 en 37¹¹.

Noten:

1. Grafregister Nieuwe Israëlitische begraafplaats te Wageningen, 1913-heden. Samengesteld door S. Rauws, Wageningen, 1973. S. Rauws maakte onder andere gebruik van het grafregister van de joodse gemeente. De familie Cohen, Renkum, graven 4, 5, 24, 25, 36 en 37.
- 2a. Gesprekken en correspondentie 10 augustus en 23 september 1995 met Sonja H. Berreklouw-Cohen, Amsterdam.
- 2b. Brief van Sonja aan de familie Janssens met correcties en aanvullingen op het hoofdstuk van Wes Beekhuizen.
3. Zie artikel: De familie Cohen in Zetten.
4. Hans Kooger. Het Oude Volk. Kroniek van joods leven in de Achterhoek, Liemers en het Grensgebied. Doetinchem, 2001, blz. 292. Foto van de grafsteen van Salomon Sternfeld op de joodse begraafplaats in Doetinchem. Sternfeld woonde in Doesburg, waar hij overleed. Hij werd er ook begraven. De begraafplaats aldaar werd in 1962 geruimd en de graven werden naar Doetinchem overgebracht.
5. Hans Kooger. Joods leven in Bronkhorst, Steenderen, Brummen. Zutphen, 1978, blz. 68-70. Genealogie Sternfeld.
6. Zie voor verdere inhoud van het verhaal 2a en 2b.
7. "Belangstelling voor kindervakantiehuis liep steeds meer terug. De kinderen waren erg verwend de laatste tijd". Veluwe Post, woensdag 10 april 1991.
8. GAA. Archief Synagogaal Ressort Gelderland, inv. nr. 37. Brief van E. Cohen aan S.J.S. Hirsch, Zwolle, d.d. 3 juni 1936.
9. Joodse begraafplaats, Oude Diedenweg. Graf nr. 25. Zonder steen.
10. Ds. J.M. Snoek. De Nederlandse kerken en de joden 1940-1945. Kampen, 1990, blz. 143.
11. GAW. Dagrapport Politie Wageningen 20 april 1943.